

Л.О. Дудка

СПІЛКА БЕЗВІРНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ НА НІЖИНЩИНІ В 1920-Х РОКАХ

На основі архівних джерел та періодичних видань досліджуються характерні риси становлення та поширення безвірницького руху на Ніжинщині в 1920-х роках; аналізуються особливості реалізації антирелігійної пропаганди в регіоні та ставлення населення до владних заходів у здійсненні масової атеїзації.

Ключові слова: релігія, державно-церковні відносини, Спілка безвірників, Ніжинщина, антирелігійна пропаганда.

Серед багатьох чинників національно-духовного життя особливе місце займають релігійні, адже вірування народу – це складова його культури, самобутнє духовне самовизначення як соціальної спільноти, що допомагає єднатись і таким чином переборювати всі труднощі історичного поступу. Незважаючи на принципові зміни у ставленні до релігії, що намітилися в Україні періоду незалежності, у цій сфері й досі існує багато невіршених проблем, спричинених багаторічною антирелігійною практикою радянської влади. Саме тому, аби не допустити в майбутньому повторення трагічного досвіду реалізації політики державного атеїзму та гармонізувати сучасні суспільні відносини, дослідження становлення державно-церковних відносин в перше десятиліття формування радянської системи є особливо актуальним не лише для сучасних науковців, а й для держави, церкви та суспільства в цілому.

Задля успіху практичної реалізації політики партії щодо витіснення релігії та церкви з життя суспільства і, завершуючи організаційне та структурне оформлення механізму регулювання державно-церковних відносин в Україні, з ініціативи партійних органів була створена громадська організація – *Спілка безвірників України (СБ України)*, яка стала відділком великої пропагандистської машини та головним реалізатором більшовицької антирелігійної політики на місцях [1].

Політика компартійних органів та державних структур щодо релігії, церкви та віруючих в Україні міжвоєнного періоду в сучасній вітчизняній історіографії є детально вивченою. Можемо виділити ряд праць [2], присвячених проблемі становлення та діяльності Спілки безвірників, що визначають її роль та місце у контексті реалізації антирелігійної пропаганди, в насадженні у суспільстві потрібних владі переконань та стереотипів поведінки. Проте, локальну територіальну специфіку даного явища

лише побіжно зачіпає у своїх роботах В. Циба [3], досліджуючи антирелігійну кампанію 1929–1930-х років на Ніжинщині, та О.С. Топчій [4], аналізуючи участь у ній сільської інтелігенції Чернігівщини. Проте, наразі жоден із дослідників не ставив предметом свого вивчення безвірницький рух у Ніжинському окрузі означеного періоду. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність у конкретизації досліджуваної проблеми та наповнення загальнореспубліканських процесів, що мали місце у реалізації радянської моделі державно-церковних відносин, регіональною специфікою та особливостями.

Початком організаційного оформлення Спілки безвірників (далі – СБ) в УСРР слід вважати 21 квітня 1926 р., коли оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення про організацію в республіці антирелігійного товариства [5, арк. 28]. Для проведення роботи щодо організаційного оформлення СБ у Харкові була створена Тимчасова Всеукраїнська Рада Спілки безвірників на чолі з Д. Ігнатюком, яка мала провести роботу щодо утворення безвірницьких осередків на місцях, вироблення інструкцій та програм роботи, підготовки матеріалів до Всеукраїнської конференції Спілки [6, арк. 123]. Методичне керівництво роботою та зв'язок із місцевими осередками здійснювалися через журнал «Безвірник» – головний друкований орган СБ України.

Питання залучення громадськості до антирелігійної роботи через мережу безвірницьких осередків детально обговорювалося на багатьох республіканських агітпропнарадах при ЦК КП(б)У, на яких зверталась увага партійних комітетів на важливість цієї роботи та наголошувалося, що організації СБ є основною організаційною формою та методом антирелігійної пропаганди [7, арк. 14]. Таким чином, окружні та низові партійні організації не стояли осторонь створення на місцях осередків Спілки, а за директивною вказівкою ЦК мали сприяти їх розгортанню.

Не стала виключенням у процесі становлення та організаційного оформлення безвірницького руху і Ніжинщина. За новим адміністративно-територіальним поділом 1923 р. Ніжин став центром округу, у складі якого існувало 12 районів. Населення міста на той час налічувало близько 3 тис. осіб, які в більшості своїй працювали на промислових підприємствах, що займалися в основному переробкою сільськогосподарської сировини [8, с. 455], і на яких, згідно архівних даних, вже з середини 1920-х років спонтанно утворювалися антирелігійні осередки.

Поступово при партійних комітетах усіх рівнів створюються спеціальні антирелігійні комісії, які були покликані організувати й контролювати антирелігійну пропаганду на місцях. Аналогічна комісія була створена і в Ніжині, про що засвідчив витяг з протоколу засідання бюро

Ніжинського ОПК від 25 серпня 1925 р., і яка мала у своєму складі посадових осіб губкому партії, прокуратури, відділу внутрішніх справ і, звичайно ж, працівника ДПУ [9, арк. 71].

Почин у становленні безвірницького руху в регіоні взяло на себе окружне ініціативне бюро по організації Спілки безвірників, яке надавало основні інструктивні матеріали, знайомило населення з умовами оформлення та основними завданнями безвірників [10, арк. 65]. Для масового залучення населення до антирелігійної боротьби був організований антирелігійний тижневик, що згодом дав свої результати. Як повідомляв журнал «Безвірник», на червень 1927 р. в окрузі вже працювало 27 осередків, членський склад яких перевищував близько 500 осіб. У пресі також наголошувалося на великій зацікавленості селян роботою цих осередків [11, с. 57–58.].

Згідно архівних даних ця цифра до I всеукраїнського з'їзду Спілки безвірників істотно не зросла: на 1 квітня 1928 року газета «Нове село» «зарєструвала» 29 осередків, з них 20 сільських, 6 міських та 3 військових [12, арк. 120]. Проте, у порівнянні з Чернігівським округом, вона виглядала досить пристойно, адже на початок 1928 року дані по Чернігівському округу були такі: 11 осередків (336 осіб) у самому місті та 13 осередків (400 осіб) на селі [13, с. 47–48].

У квітні 1928 р. на виконання рішень вищих партійних структур на Ніжинщині відбулася окружна конференція місцевих безвірницьких сил, які представляли лише 20 осередків. На конференції було намічено ряд заходів організаційного та методичного характеру: закріпити мережу наявних осередків, оформити членство, провести облік членів СБ. На зібранні було обрано окружну раду та організовано, власне, саме товариство «Безвірник» [14, с. 32].

Після зміцнення антирелігійних осередків на місцях та утворення окружних рад СБ постало питання загальнореспубліканського організаційного оформлення Спілки. Це відбулося 11 травня 1928 р. на I-му Всеукраїнському з'їзді безвірників, який затвердив тези та ряд резолюцій, що визначили основні завдання й методи діяльності Спілки безвірників, та обрав вищий керівний орган – Центральну Раду СБ України [15, арк. 35–36].

Із грудня 1928 р. по квітень 1929 р. згідно з постановою ЦК КП(б)У в УСРСР через Спілку безвірників проводилася широка кампанія огляду безвірницької роботи, яка мала завданням: а) перевірити виконання директив партії та I Всеукраїнського з'їзду Спілки безвірників щодо посилення боротьби з релігією; б) з'ясувати рівень участі в антирелігійній роботі всіх культурно-громадських організацій, таких як

профспілки, політосвітні установи та учбові заклади Наркомосвіти, організації ЛКСМУ, червоноармійські частини, кооперативні установи, видавництва та інші; в) залучити до антирелігійної роботи нові сили міста й села, «притягти» до активної антирелігійної роботи нові кадри культурних та наукових працівників; г) популяризувати, збільшити й зміцнити безвірницькі осередки на місцях. Крім того, у постанові зазначалося, що «огляд повинен сприяти виявленню та висвітленню на конкретних фактах перед широкими масами реакційної діяльності релігійників, їхнього союзу з глитаєм і непманом проти соціалістичного будівництва» [16, арк. 64–65].

У виконанні поставленого завдання основна роль відводилася низовим осередкам Спілки безвірників, діяльність яких повинна була пристосовуватися до тих політико-господарських кампаній, які проводилися державно-партійними органами (перевибори Рад, хлібозаготівлі, посівна кампанія тощо). Під час виконання поставлених завдань безвірники не повинні були забувати і про основне своє призначення, а саме «виявленню перед масами на конкретних фактах ролі релігії та попівства як агентури куркуля, непмана та закордонного капіталіста». На місцях це відгукнулось істеричною гонитвою за кількістю безвірницьких товариств та втягуванням до них якомога більше місцевого населення. У ході огляду один із тижнів був спеціально відведений для «вербування» в СБ нових членів [17, арк. 159–160].

За розрахунками керівників безвірницького руху, цьому повинні були також сприяти соціалістичні змагання, які проводилися між районними, окружними безвірницькими організаціями, а СБ України, до речі, змагалася з Північно-Кавказькою. Зокрема, Ніжинська окррада СБ, викликаючи на соцзмагання безвірників Чернігівщини, ставила завдання «подвоїти кількість осередків, охопити антирелігійним впливом наймитів, жінок і взагалі все селянство, подвоїти передплату на антирелігійну літературу, домогтися закриття певної кількості церков тощо» [18, с. 52].

Для повного контролю й уникнення формального підходу до висунутих ініціатив кожен осередок мусив суворо облікувати власну діяльність. Обов'язково складався письмовий договір у трьох або чотирьох примірниках, два з яких залишались у сторін-укладачів, третій надсилався до безпосередньо вищої безвірницької організації, а четвертий – до редакції місцевої газети або газети «Безвірник».

Кожен місцевий осередок Спілки безвірників обов'язково мав вести картки або щоденники. Вони могли бути груповими (якщо певне завдання покладалося на невелику групу осіб, бригаду тощо)

та індивідуальними (коли завдання доручали одному безвірнику). Крім зазначених, треба було вести ще картки-зведення досягнень та недоліків у роботі співзмагання всього осередку в цілому, а всі записи роботи систематично й чітко.

Не дивно, що за таких умов захоочення на місцях панувала справжня штурмівщина, котра сприяла справді шаленим темпам росту антирелігійної організації.

Питання антирелігійної пропаганди піднімалося практично на всіх окружних партконференціях, а Ніжинські періодичні видання закликали населення «кинути свої краші сили на боротьбу проти релігії, пам'ятаючи, що антирелігійна робота – це повинність кожного члена партії». Зокрема, «виконуючи постанови VII окружної партконференції Ніжинщини, – зазначав в місцевій періодиці О. Терешков, – партійні організації мусять посилити керівництво роботою організацій товариства «Безвірник» на місцях» [19, арк. 120]. Голова Окргорбюро П. Кривень, зосереджуючи увагу на важливості розвитку антирелігійної пропаганди в окрузі, зазначав, що організоване товариство «Безвірник» необхідно закріпити, а комсомольські, професійні й громадські організації мають брати найактивнішу участь у роботі товариства [20, арк. 60].

Резолюції II Всесоюзного з'їзду СВБ, який відбувся в червні 1929 р., окреслювали коло завдань із питань покращання антирелігійної пропаганди серед профспілок, комсомольців, представників Наркомосу, червоноармійців, до безвірницької роботи залучалися кіно, театри, музеї, преса. Зрозуміло, що все це вимагало відповідного фінансування. Тому вирішено було, «щоб профспілки, Наркомос, комсомол і кооперація вважали антирелігійну роботу за неподільну частину своєї роботи й забезпечили її бюджетними асигнуваннями, включивши її в плани й кошториси своєї культосвітньої роботи» [21, с. 62–69].

Загалом, до безвірницьких лав намагалися залучити всі можливі громадські установи та організації. Інтенсивно впроваджувалася робота в осередку СБ державної олійниці м. Ніжина. До участі в роботі були залучені широкі кола робітників. Членами осередку стали 73 % всіх працівників держолійниці, кожен з яких згодом одержав особливу відзнаку – членський значок. З ініціативи ЛКСМУ, приступили до організації осередку СБ при вазовій майстерні, де проводилася підготовча робота, а також був створений куток безвірника [22, арк. 290].

З ініціативи партосередку утворився осередок безвірників на військовому складі № 63. На липень 1928 р. у ньому налічувалося 25 членів, з яких переважну більшість становили представники комскладу, решта – червоноармійці

та робітники складу. Зі слів одного з дописувачів місцевої преси, члена безвірницького осередку, «на той час вони працювали, щоб виробити гарний антирелігійний актив та цим ще більше поживати роботу. Червоноармійці, що незабаром звільняться, будуть гарними антирелігійниками на селі» [23, арк. 186].

Важливе значення у розширенні структури і впливу СБ на маси мало залучення вчителів до лав безвірників та відкриття постійно діючого антирелігійного семінару при будинках комосвіти, що мав підготувати міський антирелігійний актив [24, арк. 290].

У м. Ніжин, зокрема, великі надії на підготовку антирелігійного активу для школи покладалися на Інститут народної освіти. Задля виконання цього завдання формувалися відповідні наукові секції, організовувалися конференції та лекторії. Одна з таких конференцій відбулася 3 червня 1928 року, учасники якої ставили за мету пов'язати антирелігійну роботу з краєзнавчо-пошуковою дослідницькою діяльністю та «практичними вимогами сучасного життя» [25, арк. 166].

Для Ніжинського округу характерним було й те, що іноді осередки затверджувались і вважались офіційно існуючими, якщо скликалися загальні збори учасників (в тому числі й безпартійних) антирелігійної роботи даного регіону, населеного пункту, установи тощо, якщо більшість на них схвалювала утвердження такого осередку. Так, наприклад, в Ічні у квітні 1928 року, за керівництва райнаркомом було організовано ініціативну групу безвірників. Для організаційного оформлення осередку 13 квітня ця група скликала збори громадян, які цікавилися антирелігійною роботою. На збори прибули не тільки партійці та комсомольці, а й позапартійні громадяни. Було зачитано доповідь про релігійний рух на Ніжинщині та антирелігійну роботу, ухвалено статут спілки, визначено розмір членських внесків. Роботою мало керувати бюро осередку з п'яти членів та двох кандидатів. На 27 квітня організація налічувала 31 особу, з яких 7 були жінки (що було дуже показовим критерієм діяльності безвірників, враховуючи традиційну релігійність жіноцтва як характерну рису ментальності українського народу) [26, арк. 65].

Ураховуючи вкрай негативне ставлення народу до ініційованих владою антицерковних та антирелігійних заходів і адміністративно-командних методів здійснення антирелігійної пропаганди на місцях, мусимо сказати, що результатом «зростання» безвірницького руху мали місце різноманітні приписки й «паперові» осередки СВБ. Наприклад, при окружному фінансовому відділі бюро осередку не знало навіть, скільки осіб налічувала сама організація,

«бо окрім одного товариша, ніхто з членів, навіть секретар бюро, членських внесків не платив більше, ніж півроку...» [27, арк. 355].

У той же час існували й неофіційні СБ, які проводили деяку антирелігійну роботу на місцях, але не перебували на загальному обліку. Все це відбувалося через не досить організовану і чітку систему реєстрації. Ще в квітні 1927 р. у повідомленнях газети «Нове село» зазначалося, що внаслідок проведення на місцях антирелігійного тижневика виникло багато ініціативних груп та осередків «Безвірник». Офіційних же повідомлень та матеріалів до Окроргбюро не надсилалося. У той же час місцева періодика наголошувала, що осередки «Безвірник» вважаються організованими тільки після затвердження їх Окроргбюром, «а це є можливим тільки по надсиланню в дану установу відповідної про них інформації» [28, арк. 65]. Згідно інформації періодичних видань такі випадки мали місце на місцях через недостатній кількісний склад учасників, проте більш вірогіднішою видається інша причина – за таких умов не потрібно було сплачувати членські внески, які додатковим тягарем лягали на плечі і без того злиденного народу.

Взагалі, проблема членських внесків та матеріальне забезпечення антирелігійної роботи були дуже болючими для місцевих безвірників. Саме це стало причиною того, що представники ніжинської СБ навіть не потрапили на II Всесоюзний з'їзд. Як повідомляє «Нове село», поширений пленум Всеукраїнської ради СБ, що відбувся 16–19 червня в Харкові, установив термін виплати членської заборгованості на 25 травня. І так як Ніжинська Оккрада свого обов'язку не виконала, то й округові безвірницькі організації були позбавлені представництва на з'їзді [29, арк. 132].

Але постанови останнього Ніжинська СВБ мала виконувати. Тому 10 серпня 1929 року відбувся окружний з'їзд Спілки безвірників. Відомості АПВ ОПК свідчать про те, що підготовка до з'їзду, переобрання керівних органів, конференції безвірницького активу проходили, як і раніше, за відсутності керівництва, участі та допомоги як з боку районних та міських партійних комітетів, так і профспілкових фракцій та інших громадських організацій [30, арк. 141]. Тому було запропоновано АПВ ОПК вжити ряд заходів щодо покращення керівництва роботою Спілки безвірників в регіоні.

Як наслідок, вже скоро ряд періодичних видань відмітили організаційне та кількісне зростання безвірницьких сил. Зокрема, якщо на 1 червня 1928 р. Ніжинська організація мала у своїх лавах лише 800 осіб, що об'єднувалися у 26 осередків, то рік енергійної роботи Оккради забезпечив непогані результати: на 1 червня 1929 року осередків стало 102, а кількість їх

членів збільшилась до п'яти тисяч [31, арк. 143].

Щодо членства Спілки безвірників в УСРР та темпів атеїзації населення, мусимо сказати, що нині неможливо установити справжню кількість учасників безвірницького руху та членів Спілки безвірників. Різні джерела повідомляли про різні цифри, які також слід сприймати крізь призму схильності деяких антирелігійників перебільшувати й прикрашати свої «безбожницькі» успіхи. Можливо, деяка частина населення й відійшла від релігії під впливом ейфорії перших соціалістичних перетворень, але навряд чи більшість стала на послідовні атеїстичні позиції, тобто перетворилася на свідомих атеїстів, яких у ті роки називали «безвірниками».

Архівні матеріали та періодичні видання Ніжинщини засвідчують цілком свідоме та активне включення частини місцевого населення до антирелігійної роботи. Велику роль у цьому відіграв Ніжинський інститут народної освіти, який забезпечував безвірницькі осередки та навчальні заклади антирелігійними кадрами. Проте, релігійна строкатість, значна кількість церковно-релігійних громад, а також слабкий контроль антирелігійної роботи з боку державно-партійних структур та Центральної Ради СВБ, кампанійський характер реалізації на практиці більшості антирелігійних заходів часто зводили нанівець всі зусилля щодо повного викорінення релігії.

Ініціювавши створення Спілки безвірників, державно-партійні органи місцевого рівня керували, контролювали і спрямовували її роботу, надаючи пріоритетної ваги кількісному зростанню безвірницьких осередків. Це робило дуже відносним на практиці принцип добровільності, а також переконує у тому, що безвірницький рух в регіоні насаджувався здебільшого насильницьки. Як наслідок, мусимо визнати формально-бюрократичне ставлення більшості населення до реалізації завдань антирелігійної пропаганди, коли її визнавали на словах, фіксували на папері, але цілком ігнорували на ділі.

Посилання

1. Див. детальніше: Дудка Л.О. До питання становлення безвірницького руху в УСРР у середині 1920-х років / Л.О. Дудка // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. Книга 1. – Львів, 2006. – С. 255–262.

2. Євсєєва Т.М. «Безбожна п'ятирічка». Діяльність Спілки воєвничих безвірників / Т.М. Євсєєва // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – К., 2003. – С. 656–675; Ігнатуша О.М. Характер і динаміка розвитку Спілки воєвничих безвірників України (1926–1941 рр.) / О. Ігнатуша // Історія релігій в Україні. Праці XIII Міжнародної конференції. Кн. 1. – Львів: Логос, 2003. – с. 263–269; Молчанов А. Спілка воєвничих безвірників України (1928–1941 рр.) / А. Молчанов // Питання атеїзму. – 1973. – № 9. – С. 30–36; Пашенко В., Киридон А. Більшовицька держава і православна церква в Україні. 1917–1930-ті роки / В. Пашенко, А. Киридон. – Полтава, 2004. – 336 с.

Протоіерей Александр Чурочкин

ЧУДОТВОРНАЯ ИКОНА «ЗНАМЕНИЕ- НОВГОРОДСКАЯ» ИЗ ПУТИВЛЬСКОГО ПРЕОБРАЖЕНСКОГО СОБОРА

Статья рассказывает об одной из утраченных святынь путивльского Преображенского собора – чудотворной иконе Знамения. Впервые публикуются интересные данные, касающиеся реставрации иконы в 1911 году, сделана попытка проследить судьбу иконы после закрытия собора в начале 30-х гг. XX в.

Ключевые слова: путивльский Преображенский собор, икона Знамение, Чуриков, Рябинин.

Путивльский Спасо-Преображенский собор хорошо известен всем путивлянам и гостям города. На протяжении нескольких десятилетий он оставался едва ли не единственным действующим храмом для нескольких районов Сумской области. Под его сводами крестились и венчались не только путивляне, но и приезжие из соседних городов и сёл.

Расхожим, и наряду с этим, ошибочным, является утверждение, что путивльский собор никогда не закрывался. На самом деле, на Сумщине ни один храм не может похвалиться тем, что на его дверях никогда не висел замок, повешенный безбожной большевистской властью. Не миновала эта горькая чаша и путивльский собор. Ввиду малой изученности данного вопроса, в настоящее время доподлинно неизвестно, когда именно этот храм был закрыт. По целому ряду косвенных свидетельств надо полагать, что это произошло в период с 1930 по 1935 г. Несмотря на то, что собору в сравнении с другими церквями города повезло (в нём был организован филиал краеведческого музея), многие из его святынь безвозвратно погибли. К числу утраченного относится и икона Знамения-Новгородская, которая стояла первой в череде чтимых икон храма.

Икона Знамения находилась в Спасо-Преображенском соборе с 1850 г. Иван Матвеевич Рябинин сообщает следующее: «Предание об этой иконе говорит, что она занесена в Путивль монахами из Новгорода, выдаваема была за настоящую чудотворную Новгородскую икону; что икону эту, во время сна монахов, скрыли у себя богадельки г. Путивля и затем по уходе монахов из Путивля через несколько времени поставили ее в нарочито устроенную часовню в середине дома богадельни, обращенную лицом на Крелевецкую улицу, где она стояла до взятия ее в соборную церковь» [1, с. 34].

В 1850 году, по ходатайству соборного протоиерея Василия Романова и по указу курской Духовной Консистории, икона была взята из богадельни и помещена в городском соборе [1, с. 34]. После переноса в собор, почитание иконы в народной

3. Циба В. Антираелігійна кампанія на Ніжинщині в 1929–1930 роках / В. Циба // Сіверянський літопис. – 1998. – № 2. – С. 124–126.

4. Топчій О.С. Сільська інтелігенція Чернігівщини в антирелігійній кампанії 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. / О.С. Топчій // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. – 2011. – Вип. 21. – С. 172–185.

5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 7, спр. 60.

6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 7, спр. 67.

7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2494.

8. История городов и сел Украинской ССР: В 26-ти т. / [Глав. ред. коллегия: П.Т. Тронько, И.И. Артеменко и др.]. – К.: Институт истории АН УССР, 1983. Т. 25 Черниговская область / ред. кол. тома: В.М. Половец, А.Н. Близнюк и др. – К., 1983. – 814 с.

9. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧО в м. Ніжині), ф. Р. 61, оп. 1, спр. 876.

10. Нове село. – 1927 – № 150. – 27 квітня.

11. Безвірник. – 1927. – № 6.

12. Нове село. – 1928. – № 220. – 22 квітня.

13. Безвірник. – 1928. – № 4.

14. Оландер Ю.В. Як організовуємо антирелігійні сили (Ніжинщина) / Ю.В. Оландер // Безвірник. – 1928. – № 12. – С. 32.

15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2684.

16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 7, спр. 104.

17. Центральний державний архів вищих органів влади України, ф. 2605, оп. 2, спр. 920.

18. Безвірник. – 1929. – № 15.

19. Нове село. – 1928. – № 220. – 22 квітня.

20. Нове село. – 1927. – № 148. – 16 квітня.

21. Про чергові завдання антирелігійної пропаганди // Безвірник. – 1929. – № 20. – С. 63–69.

22. Нове село. – 1928. – № 339. – 21 жовтня.

23. Нове село. – 1928. – № 291. – 1 липня.

24. Нове село. – 1928. – № 339. – 21 жовтня.

25. ВДАЧО в м. Ніжині, ф. Р. 6121, оп. 1, спр. 96.

26. Нове село. – 1927. – № 150. – 27 квітня.

27. Нове село. – 1928. – № 365. – 23 грудня.

28. Нове село. – 1927. – № 150. – 27 квітня.

29. Нове село. – 1929. – № 431. – 5 червня.

30. ВДАЧО в м. Ніжині, ф. Р. 61, оп. 1, спр. 876.

31. Нове село. – 1929. – № 437. – 19 червня.

Дудка Л.А. Союз безбожников как инструмент реализации антирелигиозной пропаганды на Нежинщине в 1920-х годах

На основе архивных источников и периодических изданий исследуются характерные черты становления и распространения безбожного движения на Нежинщине в 1920-х годах; анализируются особенности реализации антирелигиозной пропаганды в регионе и отношение населения к мероприятиям власти при массовой атеизации.

Ключевые слова: религия, государственно-церковные отношения, Союз безбожников, антирелигиозная пропаганда.

Dudka L.O. The Union of the Godless as a tool of anti-religious propaganda in Nizhyn region in 1920th

Based on archival sources and periodicals the characteristic features of the formation and spreading of movement of the Union of the Godless in Nizhyn region in 1920 are investigated; specific features of the implementation of anti-religious propaganda in the region and population attitude to government actions in implementing the massive atheistic process are analyzed.

Key words: religion, church-state relations, the Union of the Godless, anti-religious propaganda.

10.03.2016 р.